

خرمشهر، از اشغال تا آزادي

جنگ ایران و عراق یکی از طولانی‌ترین و پرهزینه‌ترین درگیری‌های نظامی در تاریخ معاصر (قرن بیستم) رویداد تلخی بود، با ابعاد و تاثیرات منطقه‌ای و گسترده جهانی؛ جنگی که در بستر مجموعه‌ای از عوامل و زمینه‌های متفاوت تاریخی و سیاسی شکل گرفت.

ارتش بعثی عراق با حمایت قدرت‌های جهانی به طور گسترده نواحی مرزی ایران را در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ مورد تهاجم قرار داد یکی از مهمترین اهداف آنان تصرف خاک خوزستان من جمله بندر استراتژیک خرمشهر بود.

دلاور مردان خرمشهری در آغاز جنگ تحمیلی ۳۵ روز با کمترین مهمات و پشتیبانی قهرمانانه، زیر باران گلوله‌های خمپاره و توپ و تهاجم تانک‌های دشمن بعثی مردانه ایستادند. و یکی پس از دیگری شهد شهادت را چشیدند، عزیزانی که خون سرخ و مطهرشان خرمشهر را خونین شهر ساخت. از آن پس بت شکنان زمانه بر در و دیوار شهر نوشتند: خونین شهر ما می‌آییم.

خرمشهر پس از ۳۵ روز محاصره در روز ۴ آبان ماه ۱۳۵۹ اشغال شد و اشغال آن ۲۰ ماه به طول انجامید تا در روز ۳ خرداد ماه ۱۳۶۱ در عملیات بزرگ بیت المقدس به میهن عزیزمان بازگشت. در این عملیات بیش از

۱۴۰۰۰ افسر و سرباز عراقی اسیر و تجهیزات فراوانی به غنیمت رزمندگان اسلام درآمد. افسوس که این شهر خرم و زیبا تقریباً با خاک یکسان شد و مناطقی از آن به طور کامل به تلی از خاک مبدل گشت.

مقاومت مردمی در خرمشهر

با هجوم وحشیانه دشمن به خرمشهر و ادامه پیشروی به قصد اشغال این شهر آرام آرام خرمشهر به صورت نظامی در می‌آید و همه مردان و زنان دلاور این شهر آماده یک مقاومت حماسی و سرنوشت ساز می‌شوند.

در روز ۵۹/۷/۲ حدود ۲۰۰ نفر به شهادت رسیدند و عده زیادی مجروح شدند. نتیجه هجوم ۳ روز دشمن شهادت ۴۸۰ غیرنظامی از زن و مرد و کودک جراحت بسیاری از مردم و ویرانی ساختمان‌ها بود. بسیاری از انبارها و تاسیسات طعمه حریق شده بودند. اغلب ادارات بدون تخلیه امکانات و اسناد تعطیل شده بود. هرچند گاه یکی از آنها دستخوش حمله دشمن می‌شود. برخی از ارکان ارگانها بی‌وقفه در تلاش برای انجام اقدامات ضروری و امداد رسانی هستند.

ترک شهر توسط خانواده‌ها و کسانی که توان مقابله ندارند همچنان ادامه داشت. اما عده بسیاری هم تصمیم به دفاع گرفته و به ندای امام (س) لبیک گفتند. با نزدیک شدن دشمن به دروازه‌های شهر هرکس که امکاناتی در اختیار داشت به میدان می‌آورد تا گوشه‌ای از بار جهاد و مبارزه را بر عهده گیرد. آنها که سلاحی داشتند رودرروی دشمن قرار گرفتند و آن کس که دستش خالی بود در پی یافتن سلاحی یا برداشتن اسلحه به زمین افتاده‌ای یا درصد پشتیبانی جهاد گران بود. گروه‌های امداد تشکیل شده و رسیدگی به مجروحین و آسیب دیدگان را به عهده گرفتند.

نزدیک شدن مهاجمین بعثی به شهر نشانگر عدم وجود سازماندهی برای دفاع از مرز و نیز آشکار شدن ضعف نیروهای نظامی مدافع نقاط مرزی بود. ستاد عملیات خرمشهر (ستاد جنگ) نه فرمانده توانایی داشت

که از امکانات موجود بهره لازم را ببرد و واحدهای از هم گسیخته ارتش و زاندارمیری را سازماندهی کند و از سرعت دشمن بکاهد و نیز نیروهای مردمی را به کار گیرد و نه نیروی سازمان یافته دیگری در اختیار داشت که جانشین یگانهای منهدم شده کند. لذا پس از ۳ روز خرمشهر مورد تهدید اساسی قرار می گیرد.

ماموریت تصرف و پاکسازی خرمشهر به گردانهای هشتم و نهم از تیپ ۳۳ نیروی مخصوص واگذار شده بود. این نیروها بر مبنای فرماندهی سپاه سوم مدافعان شهر را اندک و فاقد روحیه پنداشته و تصور می کردند که ماموریت پاکسازی را حداکثر طی چند ساعت و با موفقیت به پایان خواهند رساند. گردان هشتم نیروی مخصوص در خط مقدم درگیری و به دنبال آن گردان نهم پس از چند روز درگیری در منطقه مرزی در تاریخ ۵۹/۷/۷ پانصد متری پل نو رسیدند. اولین مقاومت های شدید رزمندگان اسلام در این منطقه ضایعات و خسارات قابل توجهی به نیروهای دشمن وارد ساخت. ایجاد موانع متعدد و به دنبال آن کندی در پیشروی موجب شد تا دشمن در خرمشهر را به گردان نهم محول کند. علاوه بر این به منظور تصرف پل نو و تسهیل در پیشروی به سمت خرمشهر گردان تانک "الحسن" وابسته به تیپ ۶ زرهی از لشکر ۵ مکانیزه عراق به منطقه اعزام شد و به پیشروی به سمت پل نو و درگیری در حوالی "سوله ها" اقدام کرد. اما تلاش جدید دشمن نیز نتیجه مطلوب در پی نداشت. لشکر ۲ عراق برای عبور از رودخانه کارون در انتظار پیشروی تیپ ۳۳ نیروی مخصوص و گردان تانک الحسن به سمت خرمشهر و تامین جناح چپ لشکر بود. عدم موفقیت تیپ ۳۳ از یک سو و ضرورت پیشروی سریعتر به سمت خرمشهر از سوی دیگر وضعیت جدیدی را برای دشمن به وجود آورد. دشمن پس از بررسی راهکارهای مناسب بندر خرمشهر را بعنوان محور پیشروی در دستور کار قرار داد.

جمع بندی نیروهای مهاجم در اولین مرحله از تهاجم و مواجه شدنشان با مقاومت نیروهای خودی در مرز خرمشهر و در حد فاصل مرز تا پل نو و نیز در پل نو نشان دهنده تغییر ذهنیت دشمن بود که در ابتدای دست یابی به شهر را سهل می پنداشته و مقاومت را بسیار ناچیز و اندک برآورد کرده بودند. بدین ترتیب گردان هشتم حمله خود را بسوی بندر خرمشهر آغاز کرد. عدم حضور مدافعین خرمشهر در بندر موجب سهولت پیشروی نیروهای دشمن در ابتدای حمله در این محور گردید. فرماندهی لشکر ۳ که در این زمان ضمن پیشروی در شمال سیل بند خرمشهر در انتظار گشودن دروازه های شهر بود با دریافت گزارش پیشروی در بندر ضمن استقبال از وضعیت بوجود آمده دستور ادامه پیشروی در همین محور را صادر کرد. همچنین مقرر گردید که درگیری های محدودی در جاده شلمچه به سمت خرمشهر انجام شود تا نیروهای داخل بندر بتوانند به سهولت به حرکت خود ادامه دهند.

مدافعین خرمشهر نیز بلافاصله پس از اطلاع از ابعاد و گسترش تحرکات جدید دشمن بخشی از نیروهای خود را به داخل بندر اعزام و به حمله و مقاومت در برابر دشمن مبادرت کردند. در این هنگام عملاً درگیری با نیروهای دشمن به تناسب محورهای تهاجم در سه منطقه روی جاده شلمچه در شرق پل نو در داخل بندر خرمشهر و روی سیل بند خرمشهر متمرکز شده بود. رزمندگان اسلام در بندر خرمشهر با حمله به نیروهای دشمن موجب عقب نشینی آنها تا پل نو شدند و در نتیجه این یورش دلیرانه رعب و وحشت شدیدی بر دشمن مستولی شد. در این وضعیت فرمانده نیروهای دشمن در خرمشهر ضمن تقاضای کمک از لشکر ۳ ضمن قول مساعدت مبنی بر اعزام نیروهای کمکی بر لزوم حفظ موقعیت مذکور تأکید نموده و دستور پیشروی به داخل شهر را به نیرویی مرکب از گردان تانک ابولحسن و گردان ۳ مکانیزه از تیپ ۱۵ مکانیزه و گردان ۱ از تیپ ۴۹ ابلاغ کرد. نیروهای تقویت شده دشمن موفق به ورود در مدخل شهر شدند. در همین زمان نیروی دشمن در داخل بندر نیز همچنان به تلاش برای پیشروی ادامه می داد. ورود دشمن به دروازه خرمشهر سبب تغییر محورهای مقاومت شد.

طوری که بخشی از نیروها در کشتارگاه و بخشی دیگر در ساختمان‌های کوی طالقانی و بخشی نیز در راه آهن درگیر شدند.

نصرت دشمن تا این زمان این بود که با ورود به دروازه‌های شهر مقاومت مدافعان شهر در هم شکسته و شهر سقوط خواهد کرد ولی در کمال ناباوری خود را با مقاومت شگفت‌انگیز و قهرمانانه‌ای مواجه دیدند.

روز دهم مهرماه ۵۹ برای مدافعین خرمشهر علی‌رغم سختی و دشواری فراوان روز موفقی محسوب می شد. در این روز جنگ تن و تانک در آستانه خرمشهر در گرفت. در میدان راه آهن مدافعین شهر چون صاعقه بر تانک‌های دشمن فرود آمده و با پرتاب نارنجک و کوکتل مولوتف آنها را یکی پس از دیگری منهدم کردند و دشمن که با تقویت نیروهایش در نظر داشت که با یک خیز بلند شهر را تصرف نماید علی‌رغم تصرف کشتارگاه و ورود به میدان راه آهن مجدداً متحمل شکست شد و اقدام به عقب نشینی کرد. شدت و سرعت رزمندگان اسلام کنترل نیروهای شکست خورده و متوحش دشمن را از دست فرماندهان آنها خارج کرده بود. برخی از عناصر دشمن تا حوالی پل نو فرار کرده بودند.

هرچند شهامت رزمندگان اسلام در تمام دوران مقاومت در خرمشهر ستودنی و غیرقابل توصیف بود اما روز دهم مهرماه جلوه دیگری داشت. در این روز شکستی تلخ و ناگوار به نیروهای دشمن تحمیل و در جمع رزمندگان جشن و سروری معنوی حاکم شد. در پی پیدایش وضعیت جدید دشمن ضمن تقویت نیرو و روحیه فرماندهان خود مصمم گردید که پیشروی را هر چند در قالب‌های کوتاه ادامه دهد لذا براساس طرح ریزی

جدید در سپیده دم ۵۹/۷/۱۳ تهاجم سنگینی را آغاز کرد و پس از تلاش فراوان تنها موفق به ۵۰ متر پیشروی در داخل بندر شد و این بار نیز تحمل ضایعات فراوان از یک سو و یورش رزمندگان اسلامیه قرارگاه تیپ ۳۳ از سوی دیگر دشمن را از پیشروی باز داشت. با این وضعیت دشمن مجددا اقدام به تقویت نیروهای خود کرد تعجیل لشکر ۳ برای اشغال خرمشهر و پیوستگی این اقدام با عبور نیروهایش از رودخانه کارون و تصرف آبادان موجب شد تا فرماندهان لشکر در پایان روز ۱۳ مهر با تشکیل یک جلسه فوری بر ضرورت پیشروی سریع و اشغال شهر تاکید نمایند.

حمله نیروهای عراق برابر طرحی جدید آغاز گردید اما مقاومت مردم بار دیگر دشمن را متوقف کرد و عراقی ها به میزان بسیار در این مرحله برای ورود به داخل خرمشهر چند علت اساسی داشت:

۱- عدم شناخت دقیق از اوضاع داخل شهر.

۲- حضور رزمندگان اسلام در داخل شهر ومشکلات ناشی از مقاومت آنان و نیز هراس دشمن از جنگ شهری.

۳- خالی شدن پشت سر یگانها، در صورت ورود به داخل شهر و امکان دور خوردن و محاصره نیروها در داخل شهر و نیز احتمال تفرقه یگانها از یکدیگر.

با توجه به این مشکلات و وضعیت موجود، سر لشکر عبد الرحمان پیشنهاد کرد، نیروهایی از جیش الشعبی برای کنترل مناطق اشغالی در نظر گرفته شوند و تیپ ۲۶ زرهی نیز تحت امر او قرار گیرد. بر همین اساس طراحی که شامل تهاجم از چند محور و سازماندهی جدید نیروها بود به تصویب رسید. ویژگی اصلی این مرحله از تهاجم، استفاده دشمن از آتش پشتیبانی پر حجم، همزمان با آغاز حمله در ۵۹/۷/۱۶ بود. اجرای آتش سنگین، خسارات فراوانی را بر خرمشهر وارد کرد و ستونهای عظیم دود حاصل از آتش سوزیهای متعدد آسمان شهر را سیاه نمود.

طی این مرحله، نیروهای دشمن ضمن پیشروی داخل بندر، به مرکز شهر نیز نزدیک شده و ساختمانهای پیش ساخته را به تصرف درآوردند، اما جاده خرمشهر - اهواز همچنان در تصرف نیروهای خودی قرار داشت.

به دنبال پیشروی نیروهای عراقی در ساختمانهای پیش ساخته در شمال و در فاصله حدود یک کیلومتری پلیس زاه خرمشهر، تدریجا مقاومت در خرمشهر ابعاد تازه تری به خود گرفت. در ابتدای امر کمتر از ۱۰ نفر از مدافعین خرمشهر در ساختمانهای پیش ساخته علیه دشمن مقاومت می کردند ولی با آغاز پیشروی عراقیها در این محور، نیروهای تکاور ارتش و افراد بومی خرمشهر به همراه سایر نیروها روانه منطقه شدند. فشار

سنگین دشمن در این محور، موجب گردید تا مدافعین خرمشهر، سرانجام اقدام به عقب نشینی کرده و در حوالی پلیس راه خرمشهر استقرار یابند.

دشمن بین روزهای ۱۴ تا ۱۶ مهر، پس از تقویت و سازماندهی جدید توانست به داخل شهر نفوذ کند، ولی مسجد جامع شهر به صورت پایگاه مقاومت و سازماندهی نیروها، همچنان در اختیار رزمندگان اسلام بود.

پل خرمشهر نیز به عنوان محل اتصال بخشهای غربی و شرقی شهر، جهت تامین عقبه نیروهای خودی، در تسلط مدافعین شهر قرار داشت. پیشروی دشمن با خیزهای کوتاه، با وجود تحمل خسارت و ضایعات سنگین ادامه داشت و مدافعین شهر علی رغم تغییر مواضع همچنان مقاومت می کردند. دشمن نیز به دلیل عدم موفقیت قابل توجه و چشمگیر نیروهایش در سایر محورهای تهاجم در جبهه جنوب و از طرفی نیاز حاکمان بغداد به دستاوردی که بتواند بر مبنای آن تهاجم به جمهوری اسلامی را توجیه نماید، همچنان برای تصرف خرمشهر تعجیل داشت و اصرار می ورزید. به این ترتیب رژیم عراق که قصد داشت سه روزه خوزستان را اشغال کند و به سرعت به اهداف خود برسد با گذشت چند روز از آغاز تهاجم و به کارگیری بخش اعظم ارتش عراق، نه تنها در اشغال استان خوزستان موفقیتی کسب نکرده، بلکه پشت دروازه های خرمشهر مجبور به توقف شدند. لذا با شکست طرح اولیه رژیم عراق (طرح پیروزی برق آسا) در جنگ علیه جمهوری اسلامی که با از جان گذشتگی رزمندگان و بسیاری از مردم نقاط مرزی، به خصوص مردم خرمشهر که سد محکمی در مقابل هجوم گسترده ارتش عراق ایجاد کردند حاصل شد.

رژیم عراق در هفتمین روز جنگ هماهنگ با پشتیبانان جهانی خود در شورای امنیت سازمان ملل پیشنهاد آتش بس می دهد. شورای امنیت در تاریخ ۵۹/۷/۶ اولین قطعنامه (قطعنامه ۴۷۹) را در مورد جنگ عراق علیه ایران صادر کرد و ضمن آن خواستار توقف جنگ شد. در این قطعنامه اشاره ای به متجاوز و لزوم عقب نشینی متجاوز به پشت مرزهای بین المللی نشده بود.

در هفتمین روز جنگ، صدام حسین، رئیس جمهور عراق پیشنهاد آتش بس فوری و آغاز مذاکره کرد. به این ترتیب شکست طرح پیروزی برق آسای رژیم عراق اعلام شد و دشمن در صدد برآمد با پیشنهاد آتش بس، آمادگی لازم را برای ادامه جنگ گسب کند و یا صلح خفت باری را به جمهوری اسلامی تحمیل نماید.

خونین شهر در اشغال

در روز ۵۹/۷/۳۰ ، علاوه بر یگان هایی که به قوای مهاجم پیوسته بودند، تیپ ۱۱۲ مرزى عراق وارد منطقه شده، تحت امر نیروهای "محمرة" قرار گرفت و موظف شد در مناطق اشغالی و متصرفه، پشت نیروهای پیشرو مستقر شود . همچنین در روز ۵۹/۸/۱ نیروهایی از جیش الشعبی و گارد مرزى به منطقه خرمشهر وارد شدند و به قوای دشمن پیوستند .

طرح هجوم نهایی قوای عراقی به خونین شهر، از اولین دقایق بامداد ۵۹/۸/۲ به اجرا در آمد . با آغاز هجوم سنگین و پیشروی عراقی ها، نیروهای مدافع در خیابان آرش برای جلوگیری از پیشروی دشمن با تمام وجود ایستادگی می کردند . بچه ها که تعداد آن ها حدود ۴۰ نفر بود، در ادامه مقاومت، با وجود فشار سنگین دشمن از نظر مهمات در مضیقه قرار گرفتند و با بی سیم درخواست مهمات می کنند، اما انتظار بی فایده بود . فشار فرماندهان عراقی به نیروهایشان در جهت پیشروی تشدید می شود. در پی تشدید حملات ، بچه ها گام به گام عقب می نشینند .

گروهی دیگر از بچه ها پس از نبرد بی وقفه ۴۸ ساعته و خستگی و کوفتگی شدید، اوایل شب برای استراحت به مقر باز می گردند . ساعت ۱۲ شب بی سیم به صدا درمی آید و صدای جهان آرا به گوش می رسد : " بچه ها بیاید که شهر دارد سقوط می کند . " بچه ها شانزده نفری به سمت خیابان آرش حرکت می کنند . هوا تاریک و اوضاع چنان آشفته بود که خودی از غیر خودی قابل تشخیص نبود . بچه ها که از فرط خستگی توان ادامه کار را نداشتند، حدود ساعت ۴ صبح به ساختمان فرمانداری برمی گردند . در ساختمان فرمانداری هنوز چشم بچه ها بسته نشده که با صدای تیراندازی مهاجمان ، بچه ها متوجه حضور دشمن در نزدیکی خود شده و با آن ها درگیر می شوند . اما عراقی ها برای پیشروی سماجت می کنند . بچه ها با تیرباری که روی ساختمان فرمانداری نصب شده به مقابله با مهاجمان ادامه می دهند . طولی نمی کشد که تانک

هاي دشمن از خيابان عشاير وارد شده و محل استقرار بچه ها را زير گلوله مستقيم مي گيرند . مهمترين هدف مهاجمين بستن پل است . نيروهاي محاصره شده در ميدان فرمانداري براي خروج از محاصره تلاش مي کنند .

غلبه مهاجمان در محور خيابان عشاير، موجب مي شود براي شكستن مقاوت در خيابان آرش و ساختمان فرمانداري و فلکه فرمانداري، يگان زرهي دشمن از خيابان عشاير به سوي فلکه فرمانداري به حرکت در آيد و با به کار گيري مستقيم تانک ها و تيربارهاي آن ها، مقاومت نيروهاي اندک و بدون پشتيبان را درهم بشکند . سرانجام دشمن توانست پس از سي و سه روز نبرد پي در پي و اجراي طرحهاي متعدد و تلفات بسيار، خود را به ساختمان فرمانداري رسانده و بر خرمشهر مسلط شود .

با استقرار نيروهاي دشمن در ساختمان فرمانداري و ساختمان هاي اطراف آن، مهاجمان كاملا بر پل تسلط يافته، رفت و آمد، انتقال مجروحان و رساندن مهمات به بچه ها غير ممكن مي شود . حتي عبور از كارون با بلم و قايق به سادگي ميسر نبود، زيرا كارون زير آتش خمپاره هاي دشمن قرار گرفته بود .

دشمن با داشتن نفرات زياد و تجهيزات بسيار و برخورداري از پشتيباني كامل، جرات پيشروي به سوي پل را نداشت و در تلاش بود تا با تمرکز آتش روي پل و نقاط احتمالي حضور رزمندگان، باقيمانده نيروهاي خودي را به شهادت رسانده يا مجبور به ترك شهر کند .

در پي استقرار نيروها دشمن در فرمانداري خرمشهر و تسلط بر پل از نظر آتش در بغداد خبر اشغال خرمشهر منتشر شده و خبرگزاري عراق بعد از ظهر، اين خبر را رسماً مخابره مي کند .

با وجود محاصره كامل، رزمندگان در اوایل شب موفق به بيرون راندن مهاجمان از فرمانداري و برطرف کردن چند ساعته تسلط دشمن از روي پل مي شوند .

دشمن با ادامه حملات خود، در اواخر شب مجدداً فرمانداري را به اشغال در آورده، در محورهاي ديگر براي كامل کردن اشغال شهر با تلاش خود را به مسجد جامع نزديک مي کند . دو سه گروه از بچه هاي شهر و نيرو هاي اعزامي به مقاومت ادامه مي دهند و عده اي از نيروهاي باقيمانده در شهر سعي مي کنند به شيوه هاي مختلف از شهر خارج شوند .

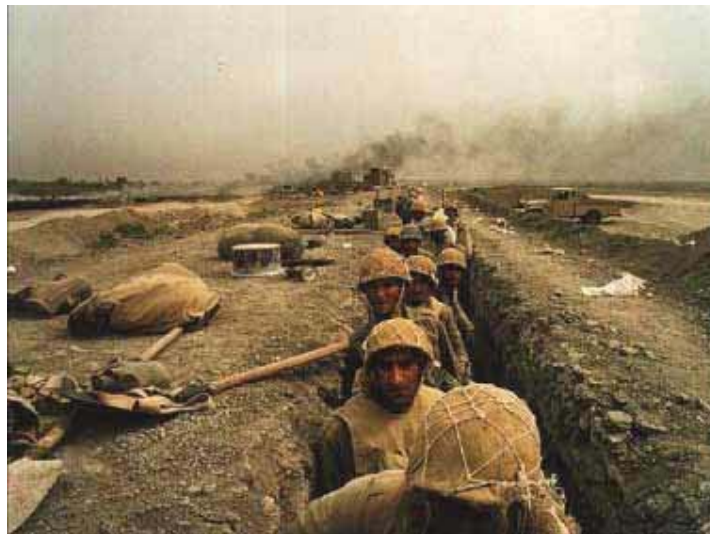
در صبح روز سوم آبان ۵۹ مسجد جامع تقريباً سقوط کرده بود و عراقي ها به ۳۰ متري مسجد رسیده بودند . همه شهر تخلیه شده بود و نيرو هاي مهاجم به طرف پل آمده بودند . ساعت سه و نيم بامداد چهارم آبان از اتاق جنگ خبر آوردند که دستور رسیده شهر را تخلیه کنید چون مي

خواهند شهر را بمباران کنند . عه اي از بچه ها در مقابل اين تصميم مقاومت کرده و در شهر ماندند . باقیمانده نیروها با قايق از کارون عبور کردند خود را نجات دهند . ساعت ۷ صبح عده ديگري از بچه ها که به لب شط رسیده بودند، از کارون عبور کردند . بچه هاي ديگري در شهر پراکنده بودند که از جريان تخليه شهر خبر نداشتند.

نیروهاي مهاجم در محور ۲۰متری تا فلکه شهدا رسیده بودند . بچه ها در کوچه اي نزدیک مسجد امام صادق (ع) موضع گرفتند و با نیروهاي عراقي درگیر شدند . به جز اطراف پل و فرمانداري، ديگر خبري از درگيري نیست . دستور عقب نشيني صادر مي شود . خبر عقب نشيني براي مدافعان بسيار ناگوار بود . گروه ها و مدافعان ديگري در شهر بودند که از دستور عقب نشيني اطلاعي نداشتند که سرانجام با اتمام مهمات، حدود ساعت ده صبح روز چهارم آبان بخش اشغال شده خرمشهر را ترک نمودند . هنگام تخليه شهر توسط مدافعان، مهاجمان پل و اطراف پل رابه شدت زیر انواع آتش خود مي گيرند . طوري که چند نفر هنگام عبور از پل، مجروح يا شهيد مي شوند .

سرانجام در چهارم آبان ۵۹، اشغال خرمشهر - که رزمندگان با نزدیک به دو ماه نبرد و تلاش شبانه روزي کوشیدند تا از تجاوز دشمن جلوگیری کنند - کامل شد . اما حماسه آفرینان خرمشهر مي رفتند تا با خلق حماسه اي ديگر، خونين شهر را از چنگال دشمن رهايي بخشند .

عملیات آزاد سازی خرمشهر

مرحله اول

نهم اردیبهشت ماه ۱۳۶۱، شب از نیمه شب گذشته بود. نیروها از ساعتها قبل در محورهای مختلف، پس از استقرار در مواضع مناسب از آمادگی لازم برای درگیر شدن با دشمن برخوردار بودند. شور و نشاط زایدالوصفی در قرارگاه کربلا حاکم بود. شهید صدوقی و آیت الله مشکینی نیز در کنار فرماندهان سپاه و ارتش حضور داشتند. در حالی که ساعت گذشت ۱۵ دقیقه از نیمه شب را نشان می‌داد، آیاتی از سوره مبارک فتح تلاوت شد و سرانجام سی دقیقه بامداد فرمانده قرارگاه کربلا با قرائت رمز عملیات فرمان آغاز یورش به دشمن را صادر کرد. نیروها که از ساعتها قبل در انتظار فرمان حمله به سر می‌بردند، در تمام محورهای عملیات به دشمن حمله‌ور شدند و بدین ترتیب عملیات سرنوشت‌ساز رزمندگان اسلام آغاز گردید.

هدایت عملیات به همراه طنین دعای ملکوتی توسل، معنویت خاصی را بر قرارگاه مرکزی حاکم کرده بود. شهید صدوقی و آیت الله مشکینی به طور مرتب جداگانه پیامهایی را به وسیله بی‌سیم خطاب به رزمندگان اسلام ارسال کردند.

اولین خبر درگیری از چهارمین محور قرارگاه فتح به قرارگاه کربلا رسید. تیپ ۲۵ کربلا در ساعت ۵۵ دقیقه بامداد درگیر شده بود. در پی آن به تدریج اخبار درگیری سایر یگانها با دشمن به قرارگاه مرکزی می‌رسید. تقریباً ۳ ساعت پس از آغاز عملیات، کلیه یگانها با دشمن درگیر شده بودند. تا قبل از آغاز عملیات میزان هوشیاری دشمن مورد سوال و ابهام بود. تنها بی‌سیمهای دشمن، در ساعت ۲۱ فعالیت شدیدی را آغاز کردند، لیکن شبکه ارتباط بی‌سیم دشمن همچنان عادی بود و دشمن هیچگونه آماده باش فوق العاده اعلام نکرد. شواهد و قرائن حاکی از غافلگیری دشمن به ویژه در محور قرارگاه فتح بود. با پیشروی نیروهای قرارگاه فتح، دستیابی به جاده اهواز - خرمشهر به قدری سریع و غافلگیرانه صورت گرفت که بسیاری از خودروهای دشمن با اعلام ایست و توقف رزمندگان اسلام، بلافاصله متوقف می‌شدند.

یگانهای تابعه قرارگاه قدس در ۵ محور مختلف (قدس ۴، ۳، ۲، ۱ و ۵) با دشمن درگیر شدند. اما هوشیاری دشمن در مورد تک رزمندگان و همچنین استحكاماتی که دشمن ایجاد کرده بود، عملاً منجر به کندی و عدم هماهنگی در پیشروی یگانهای قرارگاه قدس شد. در این بین تنها تیپ بیت المقدس (قدس ۵) و تیپ ۴۱ ثارالله (قدس ۵) موفق به عبور از موانع دشمن و تصرف سرپل در جنوب رودخانه کرخه کور شدند.

فقدان پوشش جناحین یگانهای نامبرده به علت عدم پیشروی یگانهای مامور در سایر محورها موجب گردید تا فشار سنگین و پر حجمی از دشمن متوجه سرپل شود.

یگانهای قرارگاه فتح، ضمن درگیری با دشمن و انهدام قوایش در غرب کارون خود را به جاده اهواز - خرمشهر رساندند. تنها معضل قرارگاه فتح، عدم الحاق به قرارگاه نصر بود. تیپ ۸ نجف اشرف در جناح چپ قرارگاه فتح، میبایست با تیپ ۲ ولی عصر (عج) در جناح راست قرارگاه نصر الحاق میکرد. عدم الحاق بین این دو قرارگاه موجب بروز نگرانی جدی در جبهه خودی شده بود.

یگانهای قرارگاه نصر در ساعت مقرر با دشمن درگیر شدند. تیپ ۴۶ فجر (محور نصر ۲) و تیپ ۲۲ بدر (محور نصر ۵) میبایست از سمت شرق خرمشهر را محصره نموده و تیپ ۲۷ محمد رسول الله (ص) همراه با تیپ ۲۱ حمزه (محور نصر ۲) در غرب خرمشهر، از سمت «نهر عرایض» محاصره را تکمیل می‌کرد تا در مرحله بعد تیپهای ۴۶ و ۲۲ بتوانند وارد خرمشهر شوند.

تاخیر در حرکت و پیشروی یگانهای قرارگاه نصر و نیز وجود باتلاق در کنار جاده اهواز- خرمشهر (در شمال شرقی سیل بند احداث شده توسط عراقیها) و همچنین تمرکز نیروهای دشمن در منطقه شمال خرمشهر موجب گردید که اهداف قرارگاه نصر تامین نگردد و درگیری به روز کشیده شود.

نیروهای محور نصر ۱ شامل تیپ ۱ از لشکر ۲۱ حمزه (س) به همراه تیپ ۷ ولیعصر (عج) تا ساعت ۳ بعد از ظهر در برابر دشمن مقاومت کردند. ولی پس از آن ناچار تا حدودی عقب نشینی کردند. نیروهای نصر ۲ شامل تیپ ۳ از لشکر ۲۹ و تیپ ۲۷ محمد رسول الله (ص) نیز علی رغم انهدام دشمن در ۳ کیلومتری شرق جاده مستقر شدند.

همچنین بین دو تیپ ۲۲ و تیپ ۴۶ فاصله وجود داشت و این دو تیپ هنوز به اهدافشان نرسیده بودند. همچنین تیپهای ۴۶ و ۲۷ نیز موفق به الحاق نشده بودند و فشار سنگینی از دشمن روی تیپ ۲۷ وارد می شد. عدم الحاق بین یگانها و فشار دشمن موجب گردید که کل منطقه متصرفه قرارگاه نصر در معرض تهدید قرار گیرد.

در پایان روز اول، وضعیت کلی عملیات بدین ترتیب بود که قرارگاههای نصر و فتح، سرپلی به مساحت ۸۰۰ کیلو متر مربع را در غرب کارون تصرف کرده بودند و نیروهای قرارگاه قدس به غیر از دو محور، در بقیه محورها موفق به عبور از رودخانه کرخه کور نشدند. با این وصف، به علت این که یگانهای خودی توانستند فراتر از محاسبات و برآوردهای دشمن از نیروی انسانی بسیاری در پای کار استفاده نمایند. در پی وارد کردن اولین ضربه تعادل دشمن بر هم خورد و پس از آن دشمن در این عملیات نتوانست در برابر رزمندگان اسلام ابتکار عمل را به دست گیرد.

عملیات آزاد سازی خرمشهر

مرحله دوم عملیات بیت المقدس

اهداف عمده فرماندهان سپاه و ارتش در مرحله دوم عملیات عبارت بود از: انهدام قوای دشمن، بیرون راندن دشمن از مناطق اشغالی و متمایل شدن به طرف شلمچه برای محاصره کردن خرمشهر.

برای محاصره و تصرف خرمشهر سه راهکار وجود داشت:

راه کار اول: عملیات از شرق جاده اهواز - خرمشهر: براساس بررسی های به عمل آمده و تجارب مرحله اول عملیات استدلال شد که به خاطر وجود استحکامات زیاد دشمن و عدم توانایی کافی تیپ ۲۲ بدر برای عبور از زمینهای باتلاقی منطقه باید راهکار مناسب تری انتخاب گردد.

راه کار دوم: عملیات روی جاده اهواز - خرمشهر: آرایش دشمن به سمت شمال و تمرکز در معبر وصولی خرمشهر و نیز هوشیاری دشمن در مورد سمت تک مانع از موفقیت در دستیابی به هدف از این طریق بود .

راهکار سوم: تک از غرب جاده اهواز محاصره خرمشهر با دور زدن دشمن از نزدیک نهر عرایض و مسدود کردن عقبه دشمن پس از بررسی راه کارهای مختلف در مورد محاصره و تصرف خرمشهر در زمینه هدف عملیات در مرحله دوم دو نظر کلی وجود داشت :

الف) پیشروی به سمت مرز و دسترسی بیشتری به عقبه دشمن

ب) پیشروی به سمت خرمشهر از غرب جاده اهواز . خرمشهر

پس از بحث و بررسی های زیاد که صورت گرفت سرانجام نظر اول مورد تصویب قرار گرفت زیرا علاوه بر پیش رو داشتن تجارب ناشی از توقف

قرارگاه نصر در مرحله اول ، دشمن تمرکز نیروی شدیدی در محدوده غرب جاده اهواز - خرمشهر و در منطقه شلمچه داشت. بنابراین، بدون انهدام دشمن در غرب جاده و تهدید بیشتر عقبه دشمن تلاش برای ورود به خرمشهر بی نتیجه بود بدین ترتیب، مقرر شد که مرحله دوم عملیات با دو قرارگاه فتح و نصر انجام گیرد در این مرحله قرارگاه قدس مأموریت داشت که با عملیات ایذایی نیروهای دشمن را درگیر نگه دارد.

کانال آب دره کیلومتری زیر جاده کرمدشت که به صورت شرقی غربی و در حدود ۶۴ کیلومتر قرار داشت به عنوان خط حد قرارگاه فتح و نصر تعیین شد و مقرر گردید که قرارگاه نصر با تیپهای ۷ ولی عصر (عج) ۲۷ حضرت رسول (ص) و قرارگاه فتح با تیپهای ۸ نجف اشرف و ۱۴ امام حسین (ع) عملیات را آغاز کنند .

مرحله دوم عملیات بیت المقدس در ساعت ۲۲:۳۰ روز ۱۶/۲/۱۳۶۱ با هدف رسیدن به مرز بین المللی و محاصره خرمشهر آغاز شد نیروهای قرارگاه فتح در همان ساعات اولیه عملیات به جاده مرزی رسیدند و با موفقیت توانستند در ۱۷ کیلومتر نوار مرزی استقرار یابند البته در این جا هم مقاومت فوق تصور و متهورانه رزمندگان اسلام جلوی پاتکهای دیوانه وار دشمن تا پایان روز ۱۷/۲/۶۱ حضور مارا در مواضع جدید تصویب کرد.

نیروهای قرارگاه نصر در جناح چپ عملیات به شدت تحت فشار دشمن قرار گرفتند در ساعت ۳ بامداد برخی از یگانها رسیدن به مرز بین المللی را اعلام کردند به هنگام پیشروی نیروها ابتدا به خاکریز بزرگی که در حد فاصل جاده تا دژ مرزی وجود داشت رسیده و اعلام کردند که به دژ مرزی رسیده اند، اما به آنها دستور داده شد که پیشروی نمایند در جناح راست منطقه عملیات جاده ای قرارداد داشت که از ایستگاه حسینی تا پاسگاه زید عراق امتداد می یافت در طول شب عملیات نیز يك خاك ریز در حاشیه جنوبی این جاده احداث شد و تیپهای ۲۵ کربلا و ۵۵ هوآبرد در پشت آن آرایش گرفتند باروشن شدن هوادرگیری همچنان ادامه یافت.

تاخیر برخی از یگانها در رسیدن به مرز و تامین اهداف و نیز وجود رخنه دشمن باعث شد که با روشن شدن هوا دشمن فشارهای موضعی را در برخی محورها به نیروهای خودی وارد نماید در این میان کانالی که خط حد قرارگاههای فتح و نصر تشکیل میداد موضع مناسبی برای مقابله با پاتکهای دشمن بود با شروع مرحله دوم عملیات نیروهای دشمن در غرب جاده اهواز - خرمشهر که از تامین عقبه خود احساس نگرانی می کردند اقدام به عقب نشینی می نمودند. قوای عراقی در هنگام عقب نشینی به خاطر وجود دژ مرزی و خندقهای متعدد دچار مشکل شده و تعدادی از تانکهایشان نیز به داخل خندق افتادند.

عملیات آزاد سازی خرمشهر

مرحله سوم عملیات بیت المقدس

با عقب نشینی دشمن و ایجاد شرایط جدید در روند عملیات برای ادامه عملیات و تداوم پیروزیها میبایست تدابیر جدیدی اتخاذ می گردید. لذا بلافاصله جلسه فرماندهان در قرارگاه مرکزی کربلا تشکیل شد تا شرایط و موقعیت جدید را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و تصمیمات جدیدی اتخاذ نماید. با توجه به تمرکز تمام تلاشهای دشمن برای جلوگیری از پیشروی نیروهای خودی به سمت شلمچه در روز گذشته و دریافت خبرهای واصله از فرار و عقب نشینی دشمن و خبر تخلیه خرمشهر از نیروهای دشمن تصمیم گرفته شد که در اجرای مرحله سوم عملیات تشریح شود. تحلیل فرمانده سپاه پاسداران این بود که دشمن این عقب نشینی را به قصد انجام تبلیغات سیاسی انجام داده است و باید هر چه سریعتر مرحله سوم عملیات انجام شود.

نیروهای دشمن پس از عقب نشینی و فرار در شلمچه مستقر شدند تا علاوه بر حفظ عقبه نیروهای مستقر در خرمشهر از معبر وصولی بصره نیز دفاع نمایند لذا ضمن تمرکز شدید، آرایش جدید به خود گرفتند.

مرحله سوم عملیات، با هدف آزاد سازی خرمشهر با دو قرارگاه فتح و نصر به شکل زیر طرح ریزی و سازماندهی شد:

قرارگاه فتح: به تیپهای ۱۴ امام حسین (ع) و ۸ نجف اشرف ماموریت داده شد تا ضمن پاکسازی دشمن در داخل خاک عراق تا عمق ۶ کیلومتری مرز بین المللی نیروهای دشمن را منهدم نماید.

قرارگاه نصر: به تیپهای ۴۶ فجر و ۲۲ بدر ماموریت داده شد که از جاده خرمشهر تارودخانه عرایض را پاکسازی و نیروهای دشمن را منهدم نمایند.

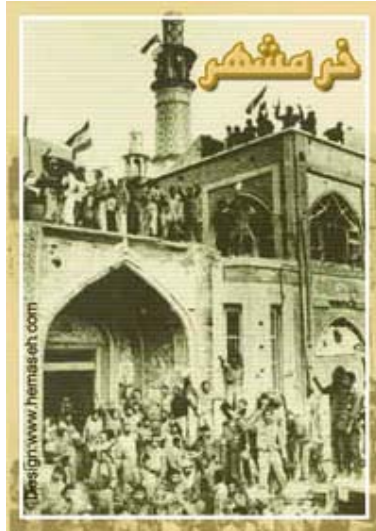

تیپهای ۲۵ کربلا و ۵۵ هوابرد از کنترل عملیاتی قرارگاه فتح خارج شدند و تحت امر قرارگاه نصر قرار گرفتند تا به اتفاق هم جاده آسفالته خرمشهر را تامین نمایند.

تیپهای ۲۷ محمد رسول الله (ص) ۷ولې عصر (عج) ۳۱ عاشورا و لشکر ۲۱ حمزه (س) ماموریت یافتند تا ضمن پاکسازی غرب مرز بین المللی از سمت چپ قرارگاه فتح به سمت شلمچه در جنوب پیشروی نمایند.

قرارگاه قدس هم ماموریت یافت که به پیشروی خود ادامه داده و تاپشت مرز بین المللی (کوشک - طلائیه) دشمن را عقب براند مرحله سوم عملیات در حالی طرح ریزی شد که رزمندگان اسلام پس از چند مرحله پیشروی و جنگ شبانه روزی با دشمن در خستگی مخرطی به سر میبرند ولی اوضاع جدید و ضرورت‌های گوناگون ایجاد میکرد که مرحله سوم عملیات به سرعت طرح ریزی و اجرا شود.

مرحله سوم عملیات در ساعت ۲۲ مورخ ۱۳۶۱/۲/۱۹ آغاز شد رزمندگان اسلام در این مرحله از عملیات بیت المقدس حرکت برای آزادسازی خرمشهر را آغاز کردند برابر طرح عملیات یگانها در محورها یمختلف با دشمن درگیر شدند ولی حضور پر حجم دشمن در منطقه شلمچه از یک سو و خستگی شدید رزمندگان اسلام از سوی دیگر مانع از پیشروی در این منطقه بود مجدداً در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۰ رزمندگان اسلام برای آزادی خرمشهر به دشمن حمله ور شدند اما نتایج مطلوب حاصل نشد. در عین حال نیروها پس از پیشروی در ۳ کیلومتری شلمچه استقرار یافتند. دشمن پس از مرحله سوم عملیات در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۴ به پاسگاه شهابیت که شب قبل از آن به تصرف نیروهای خودی درآمد بود حمله کرد به نظر می رسد که دشمن قصد دارد مانع جایگری رزمندگان در منطقه شمالی و گسترش آنها به سمت جنوب شود در هر صورت بلافاصله در شب بعد رزمندگان اسلام طی حمله به دشمن مجدداً پاسگاه شهابی را به تصرف خود درآوردند. عراق با پیروزی‌های کوچکی که در تصرف پاسگاه شهابی به دست آوردند سعی کرد تبلیغات پرحجمی انجام دهد. فیلمبرداری مفصل از این عملیات که بیشتر برای گرفتن امتیاز از شورای همکاری خلیج به عمل آمد حاکی از احتیاج شدید عراق به مستمسکی برای مانور تبلیغاتی بود. اما این ترغیب نیز با هوشیاری و قدرت رزمندگان به شکست مفتضحانه دیگری انجامید.

عملیات آزاد سازی خرمشهر

مرحله چهارم عملیات بیت المقدس

در محاسبات و معادلات سیاسی- نظامی دشمن: مقاومت مردمی در مقابله با تجاوز و روحیه شهادت طلبی بسیار ناچیز و بی اهمیت قلمداد شده بود. ولی در عرصه نبرد حضور بی سابقه و گسترده مردم، افتخار بزرگی برای جمهوری اسلامی ایران به ثبت رسانید.

قبل از عملیات بیت المقدس، در غرب، عملیات تنگ حاجیان، چغالوند، مطلع الفجر و محمد رسول الله انجام گرفت. در نتیجه این چند عملیات، لشکر ۴ پیاده کوهستانی، لشکر ۷ پیاده، لشکر ۸ پیاده و لشکر ۶ زرهی عراق، خسارات فراوان و لطمات جدی متحمل شدند. در جبهه جنوب، عملیات ((الله اکبر))، طریق القدس، ثامن الائمه (ع) و فتح المبین موجب بیرون راندن عراقیها از بسیاری از مناطق اشغالی گردید. در جریان این نبرد سنگین، لشکر ۱۰ زرهی، لشکر ۱ مکانیزه، لشکر ۱ مکانیزه و لشکر ۳ زرهی، مساوات فوق العاده ای متحمل شدند. بشکلی که لشکر ۱ مکانیزه منحل شد و لشکر ۱ مکانیزه و لشکر ۱۰ زرهی با تجهیزات کامل به دست رزمندگان اسلام افتاد. به این ترتیب، تا قبل از عملیات بیت المقدس و آزاد سازی خرمشهر، بخش عمده‌ای از توان نیروی زمینی ارتش عراق کاسته شده بود.

از طول يك سال و نیم نبرد سنگین با دشمن، علاوه بر روحیه الهی رزمندگان اسلام، قدرت و هماهنگی و نظم بین یگان‌های سیاه و ارتش و بسیج و همچنین سرعت عمل در سازماندهی و نقل و انتقال به مناطق عملیاتی، مهمترین عامل پیروزی بود. پیامد مهم این امر سلب فرصت از دشمن برای بازسازی و تجدید قوای از دست رفته بود اما خرمشهر، مهمترین دست آورد قادسیه صدام. برای حزب بعث بود که هنوز در اشغال

ارتش عراق باقی مانده بود. خرمشهر از جنبه سیاسی ادعای حزب بعث مبنی بر حق حاکمیت بر اروند را به اثبات می‌رساند و از جنبه نظامی، مبدأ خوبی برای تجاوزات و تحرکات نظامی عراق بود و اکنون وقت آن رسیده بود که ضربه نهایی را به دشمن وارد آورده و نقشه های شوم اونقش برآب شود. لذا بلافاصله پس از مرحله سوم عملیات و در پی تلاشهایی که برای دست یابی به جاده شلمچه صورت گرفت فرصت لازم در اختیار یگانها گذارده شد تا به باز سازی و تجدید سازمان نیروهای خود بپردازند. در این حال، قرارگاه فجر همراه با تیپ های ۲۳ المهدی (عج) و امام سجاد (ع) و تیپ ۲ از لشکر ۷۷ وارد منطقه شدند.

تجارب بدست آمده حکایت از آن می‌کرد که سازمان رزم سپاه پاسداران میبایست به منظور گسترش ظرفیت و جذب و بکارگیری نیروهای بسیجی گسترش یابد. همچنین لازمه عمق بخشیدن در عملیات، بر خورداری از پشتیبانی آتش توپخانه و به کارگیری نیروی زرهی بود چرا که تداوم پیش بینی چندین مرحله عملیات، صرفاً با اتکا به نیروی پیاده عملی نبود و با مشکلات عدیده‌ای روبرو می‌گردید. همچنین آموزش کادر برای جایگزینی افرادی که از فرماندهان و دیگر نیروهای کادر که به شهادت نائل شده بودند و نیز جبران ضعف‌های موجود در امر مهندسی، آتش، زرهی، بهداری، شناسایی و غیره. طی همین جلسات مورد بحث و بررسی قرار گرفت. در بخش دیگری از این نشست‌ها، طرح مانور مرحله چهارم عملیات و تلاش‌های دشمن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این جلسات افراد غالباً بر این نظر بودند که مقاومت دشمن در خرمشهر اساساً به این منظور صورت می‌گیرد. که بتواند زمان لازم را برای تخلیه نیروهای بدست آورد. ضمن اینکه مواضع دفاع در برابر بصره و جاده شلمچه بعنوان عقبه نیروهای دشمن در خرمشهر در معبر اصولی بصره بخش دیگری از تلاش‌های دشمن را تشکیل میداد بر این اساس و با در نظر گرفتن سایر شرایط و عوامل مرحله چهارم عملیات بیت المقدس با هدف آزاد سازی خرمشهر با سه قرارگاه به شرح زیر طراحی شد:

۱- قرارگاه فتح با تیپ های ۱۴ امام حسین (ع) و ۸ نجف اشرف در جناح چپ منطقه عملیات مأمور تأمین و پاک سازی شرق و غرب جاده اهواز. خرمشهر، و ورود به خرمشهر و پاک سازی آن شد.

۲- قرارگاه فجر با تیپ ۳ از لشکر ۷۷ خراسان و تیپ های امام سجاد (ع) و ۲۳ المهدی(عج) در بخش میانی عملیات، مأمور تأمین و پدافند غرب نهر عریض، جلوگیری از فرار نیروهای دشمن از خرمشهر ((پل نو)) شد.

۳- قرارگاه نصر با دو تیپ اقدام شده ارتش و سپاه تحت عنوان نصر ۲ و ۳ در جناح راست منطقه عملیات مأمور پاک سازی خاکریزهای شمال جاده آسفالته خرمشهر - شلمچه و تأمین مرز تا جاده و در صورت موفقیت تأمین نهر فین، اروند رود و قطع کامل راه ورودی دشمن در شلمچه شد.

مرحله چهارم عملیات، با هدف محاصره و آزادسازی خرمشهر در ساعت ۲۲:۲۵ دقیقه مورخ ۱۳۶۱/۳/۱ آغاز شد. یگانهای قرار گاه فتح پس از درگیری با دشمن و پیش روی موفق شدند که با روشن شدن هوا در پلیس راه خرمشهر، دشمن را منهدم نمایند. همچنین نیروهای قرارگاه فجر. با عملیات خود توانستند پل نو را تصرف نموده و به سمت شطالعرب پیش روی نمایند. نیروهای قرارگاه نصر نیز در امتداد مرز پیشروی کردند و با پاکسازی و انهدام دشمن به سمت جنوب به حرکت در آمدند.

به این ترتیب محاصره خرمشهر کامل شد. اما همچنین نیروهای دشمن در داخل شهر مقاومت می کردند. یکی از سند های بدست آمده از سنگرهای دشمن در خرمشهر، بیانگر اهمیت این شهر برای دشمن و علت مقاومت آنان است. دراین سند آمده بود: ((دفاع از محمره (خرمشهر)نگهبانی از پیروزی است. دفاع از محمره نابودی دشمن فارسی را تضمین می کند.))

دستور اکید فرمانده قوای عراقی برای مقاومت در خرمشهر و وعده های فرمانده نیروهای دشمن در این شهر (سرهنگ احمد زیدان) مبنی بر ارسال کمک و پشتیبانی و همچنین تشویق آنها به مقاومت - که از طریق شنود رادیویی شنیده می شد- نقش زیادی در ایستادگی نیروهای عراقی داشت. در این وضعیت دشمن نیروهایش را از مثلث کارون - جاده خرمشهر فراخوانی کرد تا پس از سازماندهی آنان اقدام به شکستن محاصره خرمشهر کند ولی ضعف روحیه قوای دشمن بیش از آن بود که بتواند به پاتک و شکستن محاصره اقدام نماید.

روز ۱۳۶۱/۳/۲ ، حلقه محاصره خرمشهر تنگ تر شد و بخشی از نیروهای دشمن به اسارت درآمدند. دشمن ناامید از شکستن محاصره مذبحخانه برای نجات نیروهایش تلاش می کرد. در این حال، احمد زیدان فرمانده مستقر در خرمشهر، روی مین رفت و کشته شد. برخی از نیروهای دشمن با استفاده از هر وسیله ممکن و زیر تیوپ چرخ ماشین و کلمن آب برای عبور از رودخانه اروند تلاش می کردند. برخی از آنها در میان آب غرق شده و به هلاکت رسیدند و برخی نیز همچنان در انتظار بودند طولی نکشید که رزمندگان اسلام از بلندگوها پخش شد و باقیمانده نیروهای دشمن که از هر گونه ارسال کمک و یا عبور رودخانه اروند ناامید شدند را دعوت به تسلیم کردند. به دنبال آن از حدود ساعت ۱۰ صبح ۱۳۶۱/۳/۳ از گوشه و کنار شهر عراقیها درحالی که دستها به سر برده بودند و برخی هم قرآن و عکس امام خمینی(س) را در دست داشتن و ((الموت لصدام)) می گفتند فوج خود را تسلیم کردند.

رزمندگان اسلام در تاریخ ۱۳۶۱/۳/۳، برخلاف تصور دشمن که از دروازه های شرقی و شمالی و جنوبی در کمین آنها بود از ساعت ۱۲ روز ۱۳۶۱/۳/۳ از دروازه های غربی (از همان جایی که دشمن وارد خرمشهر شده بود)

واردشهرشدند و پاکسازی شهر را آغاز کردند و ضمن انهدام نیروهای دشمن بسیاری از آنان را به اسارت در آوردند. ساعت ۱۲:۴۵ دقیقه هلیکوپتر دشمن که برای یاری باقیمانده نیروهای عراقی برفرازشهر پرواز میکرد هدف کلوله های رزمندگان قرارگرفت و سقوط کرد. باسرنگونی هلیکوپتر عراقی باقیمانده نیروهای دشمن که عمدتاً بعثی بودند خود را تسلیم کردند. سایر یگانها نیزقبل از تاریکی شب وارد خرمشهر شدند و بدین ترتیب تا شامگاه سوم خرداد شهر به طور کامل از وجود اشغالگران پاکسازی شد. بدین ترتیب خرمشهر که پس از ۲۴روز مقاومت در برابر دشمن سقوط کرده بود، بعد از ۵۷۵ روز اشغال ظرف کمتر از ۴۸ ساعت آزاد و به طور کامل از لوٹ وجود اشغالگران پاکسازی شد.

در اولین اقدام پس از آزادسازی خرمشهر، رزمندگان نمازشکر را در مسجدجامع خرمشهر به جای آوردند.

اعلام خبرآزادسازی خرمشهر در ساعت ۱۴ از صدای جمهوری اسلامی ایران مردم را-که مدتها در آرزوی چنین لحظه ای بود - مسرور ساخت.

شهرهای کشور غرق درشادی سرور شدند. حضور مردم در خیابانها پخش شیرینی و برقراری جشن و شادی به قدری وسیع بود که تنها با شادی مردم در روز فرار شاه قابل مقایسه بود.

در پایان آن روز امت شهید پرور ایران با حضور در مساجد نماز شکر بجای آورده و با فرارسیدن شب. به یمن پیروزی رزمندگان اسلام و غلبه حق بر باطل. بر پشت بامها ندای((الله اکبر))سر دادند.

پیام امام خمینی به مناسبت آزادسازی خرمشهر

بسم الله الرحمن الرحيم

با تشکر از تلگرافاتی که در فتح خرمشهر به این جانب شده است. مبارک باد و هزاران بار مبارک باد بر شما عزیزان و نور چشمان اسلام این فتح و نصر عظیم که با توفیق الهی و ضایعات کم و غنائم بی پایان و هزاران اسیر گمراه و مقتولین و آسیب دیدگان بدبخت که با فریب و فشار صدام تکریتی، این ابر جنایتکار دهر به تباهی کشیده شدند، سرافرازانه برای اسلام و میهن عزیز افتخار ابدی هدیه آوردید و مبارک باد بر فرماندهان قدرتمند که فرماندهان چنین کار فداکارانه هستند که ستاره درخشانده پیروزی های آنان بر تارک تاریخ تا نفخ صور نور افشانی خواهد کرد.

هان ای فرزندان قرآن کریم و نیروهای ارتشی، سپاهی، بسیجی، ژاندارمری، شهربانی و کمیته ها و عشایر و نیروهای مردمی داوطلب و عزیز هشیار باشید که پیروزی هر چند عظیم و حیرت انگیز است، شما را از یاد خداوند که نصر و فتح در دست اوست، غافل نکند و غرور فتح، شما را به خود جلب نکند که این آفتی بزرگ و دامی خطرناک است که با وسوسه شیطان به سراغ آدم می آید و برای اولاد آدم تباهی می آورد و من با آنکه به همه شما اطمینان تعهد به اسلام دارم، از تذکری که برای مومنان نفع دارد، باید غفلت نکنم، چنانچه از نصیحت به حکومت ها همجواری و منطقه دریغ ندارم و آنان می دانند امروز با فتح خرمشهر مظلوم، دولت و ملت پیروزمند ما از موضع قدرت سخن می گویند. من پیروزی از آنان به شما اطمینان می دهم که اگر از اطاعت بی چون و چرای امریکا و بستگان آن دست بردارید و با ما به حکم اسلام و قرآن کریم رفتار کنید، از ما جز خیر و پشیمانی نخواهید دید. قدرت های بزرگ پیش از آنکه از شما استفاده نمایند، از شما طرفداری نمی کنند و شما ها را برای منافع خویش به هلاکت می کشند.

اینجانب در پیشگاه مقدس خداوند تکلیف الهی خود را ادا نمودم. اکنون دست تضرع و دعا به سوی خالق یکتا بلند کرده و به قوای مسلح اسلام و فداکاران قرآن کریم و میهن عزیز ایران دعا می کنم و سلامت و پیروزی آنان را خواستار هستم. سلام و درود بی پایان بر فرماندهان قوای مسلح و بر رزمندگان فداکار و برملت دلیر ایران عزیز و سرشار از شادی ها.

روح الله موسوی خمینی